

Югозападен университет
„Неофит Рилски“
Филологически факултет
Катедра по български език

Елеонора Георгиева Тропанкова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на докторантски труд на тема

**„Фразеологизми
с опорни думи за ‘домашни животни’“**

за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“

Научен ръководител: проф. д-р Антони Стоилов

Благоевград, 2026

Дисертацията е обсъждана и насочена за защита от Катедрата по български език на Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ Благоевград

Научно жури:

1. Проф. д-р Маргарет Драганова Димитрова – СУ „Св. Климент Охридски“
2. Проф. д. ф. н. Владимир Любенов Жобов – СУ „Св. Климент Охридски“
3. Доц. д-р Кристияна Симеонова – Институт за български език - БАН
4. Доц. д-р Лъчезар Любенов Перчеклийски – Югозападен университет
5. Доц. д-р Биляна Тодорова – Югозападен университет

Резерви:

1. Доц. д-р Борислав Димитров Попов – Югозападен университет
2. Доц. д-р Мирослав Михайлов - ПУ „Паисий Хилендарски“, Филиал Смолян

Защитата ще се състои на 18.02.2026 г. от 10,00 часа в Югозападен университет „Неофит Рилски“.

Приноси на докторантския труд

1. Изследва се корпусно и цялостно тематичната сфера ‘домашни животни’.
2. Анализирани са 1 010 фразеологизма – най-пълното до момента обобщение на тази тематична група в българския език.
3. Фразеологизмите се анализират откъм външната им форма: брой; тип на синтактичната структура; вид на компонентната структура.
4. Определят се продуктивните структурни конфигурации.
5. Определят се непродуктивните структурни конфигурации.
6. Създава се модел за определяне на продуктивни и непродуктивни структурни конфигурации.
7. Фразеологизмите се анализират откъм семантичните им особености: моносемантична или полисемантична структура; синонимни взаимоотношения; антонимни взаимоотношения.
8. Трудът е база за бъдещи съпоставителни изследвания.

Публикации по темата на докторантския труд

1. Тропанкова, Ел. Структурно-семантична характеристика на фразеологизмите с опорна дума *куче*. – В: Сборник с доклади от 18-ите национални филологически четения за студенти и докторанти в чест на Светите братя Кирил и Методий. Бл., 2024, с. 17-25. ISSN: 2535-0625.
2. Тропанкова, Ел. Структурно-семантични особености на фразеологизмите с опорна дума *кон*. – В: Сборник с доклади от XXXIII международна научна конференция за млади учени. Бл., 2025, с. 42-48.
3. Тропанкова, Ел. Фразеологизми с опорни думи за ‘домашни животни’. – В: Сборник с доклади от 19-ите национални филологически четения за студенти и докторанти в чест на Светите братя Кирил и Методий. Бл., 2025. ISSN: 2535-0625.

В увода на дисертационния труд се формулира **целта на изследването** – да се представят **фразеологичните единици** от тематичния кръг ‘домашни животни’, като те бъдат анализирани откъм **форма, структура и семантика**, като се направят и **произтичащите от осъществените наблюдения изводи**.

Редом с формулиране на задачите, които трябва да се изпълнят, за да се доведе изследването до успешния му край, се посочват и използваните **подходи** (ономасиологичен и семасиологичен) и **методи** на изследване – дескриптивен (от съвременна гледна точка), структурен и метод на компонентния анализ. В докторантския труд се представят и количествени данни, които се интерпретират за целта на изследването.

В тази уводна част се прави преглед на проучванията у нас върху особеностите на фразеологизмите от лингвистична гледна точка, за да се очертае спецификата им като езикова единица, функционираща в тематичната област ‘домашни животни’. За да стане ясно това, се посочват автори и техни трудове, в които те представят особеностите им като езикови единици, както и теоретични постановки за спецификата и начините им за проучване (например Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1998: 208-220; Вътов 1995: 359-381; Вътов 1998: 8-32; Кювлиева 1968: 221-228; 1969: 179-216; 1986; Македонска 1972: 73-112; Ничева 1967: 183-215; 1975: 383-393; 1978: 48-60; 1983; Тодорова 2007: 78-91, Чолакова 1967: 139-181, и др.).

Посочват се и автори с изследвания върху отделни особености на фразеологизми в български като се започне от началото (Ив. Богоев 1842; Л. Каравелов 1861) до съвременността

(Балкански 1983; Барболова 2008; Вапорджиев 1974, 1978, 1981; Витанова 2012; Вългенов 1974; Вълков 2005; Вътв 2002, 2008, 2013; Георгиева 2015; Дапчева 2007; Дошков и Вълчанова 1985; Дюлгерова 1985; Иванова 1990; Кювлиева 1976, 1982, 1986; Недкова 2009; Ничева 1973, 1974, 1975, 1976, 1978, 1979, 1980, 1982, 1986, 1987, 1988; Радева 1978; Спасова-Михайлова 1970, 1978, 1979, 1980; Станева 1973; Тодорова 2007, 2009; Чолакова 1980, 1984; и др.).

Разглеждат се същността и характера на фразеологичната единица откъм трудовете, послужили за теоретичната база на това изследване. Поради тази причина се представят и речниците, от които за нуждите на труда са експерпирани необходимите фразеологизми (*Фразеологичен речник на българския език. Т. 1.*, С., 1974; *Т.2.*, С., 1975, К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова; *Нов фразеологичен речник на българския език* от Кети Анкова-Ничева, 1993; *Малък фразеологичен речник на българския език* от В. Вътв 1998; *Фразеологичен речник на българския език* от Банова и Димова, 2014; *Фразеологичен синонимен речник на българския език* от Нанова, 2005).

В **първата глава** на труда („Структурно-семантичен анализ на фразеологизмите“) фразеологизмите от всяка опорна дума се характеризират откъм особеностите на тяхната външна и вътрешна форма.

Установява се броят им към всяка от опорните думи; установяват се структурните компоненти откъм принадлежност към частите на речта; представят се компонентни структурни модели; установява се продуктивността на представения

компонентен структурен модел; установява се брой на семантичната структура на фразеологизмите – моно- или полисемантични; установяват се отношенията на синонимия в рамките на опорната дума.

Общият брой на опорните думи от тематичния кръг ‘домашни животни’ в изследването е 42, като тук са представени и изследвани образуванията с тяхна помощ 1010 фразеологизма.

На основата на наблюдения, включващи различни структурни и семантични признаци, в следващите части на дисертационния труд се правят съответните изводи, произтичащи от направените наблюдения.

При представянето на опорните думи и принадлежащите им фразеологизми, е необходимо да се направят някои пояснителни бележки.

I. Всички опорни думи и числящите се към всяка дна от тях фразеологизми са представени по азбучен ред.

II. Естеството на темата на този дисертационен труд предполага опорните думи да принадлежат към класа на съществителните имена, но в класификацията са включени и фразеологични единици, които съдържат относителни прилагателни, образувани от названия на домашни животни.

1. Опорните думи, отнасящи се към представител на домашния добитък и образувани от еднокоренни съществителни имена (например *бивол* ~ *биволица*; *коза* ~ *козел*; *котарак* ~ *котка*; *куче* ~ *кучка* и др.), но принадлежащи към различен граматически род, са представени в различни речникови статии.

2. Фразеологизмите, назоваващи представител на домашния добитък и числящи се към опорни думи, образувани от разнокоренни съществителни имена (например *котка* ~ *мачка*;

куче ~ псе; козел ~ пръч; свиня ~ прасе и др.), също са представени отделно, т.е. те са включени в различни речникови статии, отнасящи се към конкретната опорна дума.

2.1. В случаите, когато такива разнокоренни думи влизат в състава на ограничен кръг образувани с тях фразеологизми, тогава тези думи са в една речникова статия към опорната дума с по-голям брой фразеологизми, образувани с нея.

2.2. Когато опорната дума притежава звателна форма, тогава фразеологизмите, образувани с тези звателни форми, са включени към съответната основна форма на опорната дума, защото а) такава звателна форма притежава само една от 42-те опорни думи (*коньо* от *кон*), и б) фразеологизмите, в чийто състав влизат тези звателни форми, са само три с участието на *коньо*.

2.3. Фразеологизмите, съдържащи умалителни съществителни имена, образувани от присъстващи в дисертацията опорни думи, също са включени към фразеологизмите, образувани със съответната енокоренна опорна дума (например тези с *конче* са включени към фразеологизмите, образувани с опорната дума *кон*; тези с *мисирче* – към *мисирка*, и др.), защото тези умалителни форми към една опорна дума а) са изключително малко на брой, и б) с тях е образуван малък брой фразеологизми. Така например към опорните думи *агне*, *говедо*, *гъска*, *заек*, *кобила*, *коза*, *мисирка* и др. (общият брой на всички умалителни съществителни е 15 от общо 42 опорни думи) съответните им умалителни форми *агънце*, *говедце*, *гъсе*, *зайче*, *кобилка*, *козица*, *мисирче* и т.н. влизат в състава на само по един фразеологизъм.

2.4. Когато от основната опорна дума съществително име е образувано енокоренно прилагателно име (за възможността прилагателното име също да бъде в ролята на опорна дума вж.

Николова 2023: с. 33; Керемидчиева, Котева, Кочева 2022: с. 62), тогава тези фразеологизми, образувани с помощта на тези прилагателни имена, тук са включени не в отделни речникови статии с опорна дума това прилагателно, а към речниковите статии на съответните опорни думи съществителни имена. Защото с помощта на прилагателни имена от вида *агнешки*, -а, -о; -и е образуван само един фразеологизъм. Такъв е случаят и с прилагателни имена като *биволски*, -а, -о; -и < *бивол*; *волски*, -а, -о; -и < *вол*; *гъши*, -а, -е; -и < *гъска*; *пуйчи*, -а, -о; -и < *пуйка*. От други прилагателни имена пък (*заешки*, -а, -о; -и < *заек*; *кокоши*, -а, -е; -и < *кокошка*; *конски*, -а, -о; -и < *кон*; *овчи*, -а, -е; -и < *овца* и др., общият им брой е 10 прилагателни имена) образуваните с тяхна помощ фразеологизми са от два до четири.

III. В дисертационния труд присъстват фразеологизми от типа на **и вълка сит, и агнето цяло**. Известно е, че съобразно действащите в момента правила в книжовния ни език, думата *вълк* би трябвало в текста да се употреби с пълен определителен член, а в представени в дисертационния труд фразеологизми доста често именна част от мъжки род се явява с кратък член вместо с правилния пълен. В труда външната форма на този тип фразеологизми е такава, с каквато те са записани в източниците, от които са ексцерпирани. Естествено, към момента на издаването на конкретния източник, от който такъв тип фразеологизъм е ексцерпиран, правилото за пълен и кратък определителен член е същото, каквото е и сега. Ако все пак тези съществителни имена от мъжки род в единствено число в труда тук са представени с кратък определителен член (а по правилото той би трябвало да е пълен), то е заради изричното упоменаване от авторите – например в увода на ФРБЕ, т. 1. 1974 (с автори Ничева, Спасова-Михайлова,

Чолакова) на с. 41 четем: “Заглавките на фразеологизмите са оформени по официалния правопис. Изключение се прави само по отношение на членната форма при именен компонент от мъжки род: разговорните фразеологизми се дават в повечето случаи в непълната членна форма, защото това е типичното произношение“. Естествено, щом авторите специално са уговорили този начин за представяне, авторът на този труд тук е длъжен да го следва.

IV. В труда сред опорните думи, с чиято помощ са образувани фразеологизми, е включена и опорната дума *пчела*. Тя принадлежи към представителите на фауната, но все пак в известен смисъл тя не е типичен представител на домашните животни. Основанието тук тя да бъде включена сред опорните думи, респективно – да бъдат анализирани образуванията с нейна помощ фразеологизми, е в разбирането, че пчелата неизменно присъства в традиционния домашен бит на българина, пък и в сегашния. С нейното отглеждане той осигурява жизнено важен продукт с хранителни и лечебни свойства като *меда*, а продукт пък като *восъка* е с още по-широко приложение в неговия бит.

Анализът на фразеологизмите, образувани с помощта на опорна дума от тематичния кръг ‘домашно животно’, е от следния тип:

Кокошка

1. С опорната дума **кокошка** са съставени 46 фразеологизма.

1.1. От тях 95,7 % (или 44) са с по едно значение, а 4,3 % (2 броя) са тези с повече от едно значение. От фразеологизмите с по едно значение 38 са с глаголен компонент и изразяват действия с преносен смисъл, често диалектни или иронични (86,4 % от моносемантичните и 82,6 % от всички с тази опорна дума). Те са

от вида **Давам/дам кон за кокошка** ‘неизгодно, със загуба извършвам някаква сделка, неразумно извършвам някаква продажба или замяна’; **Имам кокоши ум Подигр.** ‘глупав съм’; **Кокошка пее някъде** ‘изпълнява се, командва’; **Кокошка пъшка, петел се тръшка Диал. Ирон.** ‘за човек, който се оплаква повече от пострадалия’; **Клопам като кокошка Диал.** ‘имам обичай да обаждам, да клеветя, да издавам другите’, и др.

От полисемантичните фразеологизми, които са два на брой, само единият е с глаголен компонент: **Майка плаче, грамофон свири, кюнци падат, кокошки крекат Жарг.** 1. ‘некадърен или негоден, който не го бива никак, никакъв’. 2. ‘който е в окаяно положение, зле направен или в пълен безпорядък’. Другият полисемантичен фразеологизъм е от предложно-именен тип: **С кокошките.** 1. В съчет. с лягам си (заспивам): ‘много рано вечер, още щом се мръкне (си лягам, заспивам)’. 2. В съчет. със ставам: ‘много рано сутрин (ставам)’. 3. В съчет. със ставам. *Диал. Ирон.:* ‘много късно сутрин (ставам)’.

Сред най-разпространените модели са и сравнителните конструкции, които са метафорични и имат визуални характеристики: **Като мокра кокошка, Като заклана кокошка, Като писана кокошка,** и др.

Срещат се и паремийни структури (пословици, поговорки), в които опорната дума *кокошка* е в ролята на морален персонаж.

2. Откъм типа структура анализираните фразеологизми биват:

2.1. От гледна точка на синтактичната им структура

а) фразеологизми с характер на изречение

Преобладаващият брой фразеологизми с изреченска структура са с характер на прости изречения. Фразеологизмите със структура на сложно изречение, образувани с помощта на тази

опорна дума, са девет на брой: **Въртя се като улава кокошка.** *Диал.* ‘слисал съм се и не зная какво да правя’; **Кокошката още не е насадена, той пилета иска.** *Ирон.* ‘употребява се, когато някой предприема предварителни приготовления за нещо, чието осъществяване не е сигурно’; **Ровя като кокошка гюбре.** *Диал.* ‘за дете - ям нечисто’; **Сляпа кокошка, кога прогледа, иска да се качи на петела.** *Диал. Ирон.* ‘за човек, който се самозабравя след някакъв успех и иска да върши и невъзможни неща’; **Снесла кокошката, кудкудячи петела** *Диал. Ирон.* ‘употребява се, когато някой се хвали и перчи с чужди заслуги и постижения’; **Стиснал съм се като кокоша трътка** ‘проявявам скъперничество, свиди ми се да давам пари, да харча; станал съм скъперник’; **Хванала го кокошата слепота** *Диал. Ирон.* ‘казва се за някого, когото карат вечер да работи, а той, тъй като не му се работи, казва, че не вижда’; **Ял съм кокоши крак** ‘не мога да пазя тайна, издавам поверените ми тайни’, и др.

б) фразеологизми със структура на словосъчетание

Те са от типа **Кокоша жалба** *Ирон.* ‘неискрена мъка, съчувствие’; **Кокошка пее** ‘командва’; **Плаша кокошките** ‘напразно заплашвам’; **Плаши Пейо кокошките.** *Диал.* ‘употребява се, когато някой напразно се мъчи да уплаши някого с нещо съвсем неправдоподобно и малко вероятно да се случи, да стане’.

в) фразеологизми със структура на предложно-именно съчетание: **С кокошките.** 1. В съчет. с лягам си (заспивам): ‘много рано вечер, още щом се мръкне (си лягам, заспивам)’. 2. В съчет. със ставам: ‘много рано сутрин (ставам)’. 3. В съчет. със ставам. *Диал. Ирон.:* ‘много късно сутрин (ставам)’; **Като хамата кокошка.** *Диал.* ‘тромаво, като се клатя на две страни (ходя)’; **Като заклана**

кокошка. *Диал.* ‘тронаво, като се клатя на две страни (ходя)’; **С** **кокоши ум.** *Подигр.* ‘глупав’; и др.

2.2. От гледна точка на компонентната структура

Очертават се следните структурни типове:

А) Продуктивни структурни типове

а) Г+ Пр.+ПИ+СИ

Въртя се като улава кокошка и Въртя се като пияна кокошка.

Диал. Слисал съм се и не зная какво да правя; **Свил съм се като кокоши задник.** Проявявам скъперничество, свиди ми се, не смея да похарча пари за нещо или да услужа някому с пари; станал съм скъперник; **Ставам/стана като писана кокошка.** *Диал.* Изпадам в ненормално състояние от много грижи, неприятности, ядове; **Стиснал съм се като кокоша трътка.** Проявявам скъперничество, свиди ми се да давам пари, да харча; станал съм скъперник; и **Ходя като писана кокошка.** *Диал.* Имам големи грижи, ядове и не зная какво да правя; станал съм разсеян от неприятности, трудности и се чувствам зле. **Ял съм от кокоша нога.** *Диал.* Не мога да пазя тайна, издавам поверените ми тайни.

б) Г+СИ+Пр.+СИ

Давам/дам кон за кокошка, Разменям/разменя кон за кокошка. Сменям/сменя кон за кокошка и Заменям/заменя кон за кокошка – всички със значение ‘неизгодно, със загуба извършвам някаква сделка, неразумно извършвам някаква продажба или замяна’.

Със същите компоненти, но с размяна на местата, е вариантният подвид Г+Пр.+СИ+СИ: **Ровя като кокошка гюбре.** *Диал.* За дете – ям нечисто. Той пък, от своя страна, може да бъде разширен с още един предлог: **Треса се като кокошка над просо.** *Диал.* Голям скъперник съм.

Б) Структурни типове със средна продуктивност

а) Г+Пр.+СИ

Клопам като кокошка. *Диал.* Имам обичай да обаждам, да клеветя, да издавам другите; Конфигурацията може да бъде допълнена с още едно съществително: **Ровя като кокошка гюбре** *Диал.* За дете – ям нечисто.

Тази структурна конфигурация може да бъде разширена с атрибутивна част към съществителното име: **(Мятам се, скачам) като заклана кокошка.** Мъчително, безпомощно, обикн. от болка, тежко преживяване и др. (се мятам, скачам).

б) СИ+Г+СИ+Г

Кокошката не знае, яйцето знае. *Диал.* За човек, който се показва по-умен от другите, по-големи от него. **Яйцата крякат, кокошките мълчат.** *Нов. Ирон.* Употребява се, за да се изтече помладите и по-неопитните са много самоуверени, и се смятат за по-способни от по-старите по-опитните, което скромно не се самоизтъкват и пасуват. **Кокошка пъшка, петел се тръшка.** *Диал. Ирон.* За човек, който се оплаква повече от пострадалия.

в) Пр.+ПИ+СИ

Като мокра кокошка. Жалък, засрамен, посрамен. **Като хамата кокошка.** *Диал.* Тромаво, като се клатя на две страни (ходя). Разширен вариант на основния структурен тип представя фразеологизмът **От стара кокошка яйце.** Много хитър, опитен, а съкратен вариант на основния структурен тип – **Кокоша жалба.** *Ирон.* Неискрена мъка, съчувствие.

г) Г+ПИ+СИ

Имам кокоши ум. *Подигр.* Глупав съм. Структурният тип може да се разшири със съществително име: **Не ще кум печена кокошка.** *Ирон.* Употребява се, когато някой лицемерно заявява,

че не харесва и не желае нещо, което в същност желае, но не може да го постигне или да го има.

д) Г+СИ

Плаша кокошките. Напразно заплашвам. Конфигурацията може да бъде повторена: **Снесла кокошката, кудкудячи петела.** *Диал. Ирон.* Употребява се, когато някой се хвали и перчи с чужди заслуги и постижения. „Обърнат“ вариант на повторената конфигурация представя фразеологизмът **Кокошка пъшка, петел се тръшка.** *Диал. Ирон.* За човек, който се оплаква повече от пострадалия.

е) ПИ+СИ+Пр+СИ

Представя се от фразеологизмите **Болен Божко за кокошка** и **Болен Тошко за кокошка.** *Ирон.* За здрав човек, който се преструва на болен.

В) Непродуктивни структурни типове

Обикновено се представят от едночленни структурни типове като:

а) Пр.+СИ

С кокошките. 1. В съчет. с лягам си (заспивам). Много рано вечер, още щом се мръкне (си лягам, заспивам). 2. В съчет. със ставам. Много рано сутрин (ставам). 3. В съчет. със ставам. *Диал. Ирон.* Много късно сутрин (ставам). Конфигурацията може да бъде разширена с атрибутивен компонент: **С кокоши ум.** *Подигр.* Глулав.

б) СИ+Г+Нар.

Кокошка пее някъде. Изпълнява се, командва. в) **СИ+Г+СИ**
Яйцето учи кокошката. *Ирон.* Употребява се, когато децата дават съвети на родителите си.

г) Г+Пр.+СИ+Пр.+СИ

Стиснал съм се като кокошка над просо. *Диал.* Голям скъперник съм.

д) **Сз.+Пр.+СИ+Г+Нар.+Сз.+Г+СИ**

Когато на кокошката припре, тогаз и търси полож. *Диал.* Казва се, за да се подчертае, че нещо се върши в последния момент, когато вече не е възможно повече да се отлага.

3. Що се отнася до семантиката на фразеологизмите, се наблюдават следните типове взаимоотношения между семантика и външна форма:

а) Едно значение се носи от един фразеологизъм:

Ирон. ‘неискрена мъка, съчувствие’

Кокоша жалба.

Диал. ‘тромаво, като се клатя на две страни (ходя)’

Като хамата кокошка, ходя.

Ирон. ‘употребява се, когато децата дават съвети на родителите си’

Яйцето учи кокошката.

б) Едно значение се носи от два фразеологизма:

Ирон. ‘за здрав човек, който се преструва на болен’

Болен Божко за кокошка. Болен Тошко за кокошка.

Диал. ‘слисал съм се и не зная какво да правя’

Въртя се като улава кокошка. Въртя се като пияна кокошка.

в) Едно значение се носи от четири фразеологизма:

‘неизгодно, със загуба извършвам някаква сделка, неразумно извършвам някаква продажба или замяна’

Давам/дам кон за кокошка Разменям/разменя кон за кокошка
Сменям/сменя кон за кокошка
Заменям/заменя кон за кокошка.

‘не мога да пазя тайна, издавам поверените ми тайни’

Ял съм кокоши крак. Ял съм от кокоша нога.

Ял съм от кокошка кълка. Ял съм от кокошка нога.

5. От семантична гледна точка образът на кокошката може да бъде както положителен (**От стара кокошка яйце**), така и отрицателен (**Имам кокоши ум**).

6. Семантичните полета са *глупост* (**имам кокоши ум**), *неискреност*, *лицемерие* (**кокоша жалба**), *скъперничество* (**стиснал съм се като кокоша трътка**), и др.

7. Стилистичните маркери, с които се отбелязват стилистични нюанси в семантиката на фразеологизмите, са 33 на брой. Най-често, както и при фразеологизми, образувани с други опорни думи, се среща маркерът *Диал.* – 15 пъти. Следва *Ирон.* – 6 пъти, *Диал. Ирон.* – 5 пъти, *Подигр.* – 4 пъти. Само по веднъж са използвани маркерите *Диал. Жарг.*, *Диал. Пренебр.* и *Нов. Ирон.*

Прасе

1. Тази опорна дума е с висока експресивност в българския език. Фразеологизмите, които в състава си съдържат **прасе**, са 14 на брой.

1.1. От тях 92,9 % са с по едно значение (13 на брой), а само един е с повече от едно значение (той е с две значения: 7,1 % от всички с тази опорна дума).

1.1.1. От фразеологизмите с по едно значение 9 са с глаголен компонент (69,2 % от моносемантичните и 64,3 % от всички с тази

опорна дума). Те са от вида **Доброто прасе яде всичко Шег.** ‘казва се, когато питат гост обича ли, иска ли някакво ядене, като уверение, че той не придира, че яде всичко’; **Като попово прасе, наяждам се Диал.** ‘много, до насита (се наяждам)’; **Не ще манго печено прасенце Диал. Ирон.** ‘употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което всъщност желае, но не може да го постигне или да го има’, и др.

Единственият фразеологизъм, който е с повече от едно значение, включва в състава си глаголна форма: **Не ща, куме, печено прасе** 1. *Диал. Ирон.* Казва се на човек, комуто предлагат някакво ядене, а той от срам се отказва от него. 2. *Ирон.* Употребява се за човек, който се отказва поради неудобство, срам от нещо, което видимо желае.

2. Откъм типа структура анализиранияте фразеологизми биват:

2.1. От гледна точка на синтактичната им структура

а) фразеологизми със структура на изречение

Те са преобладаващият тип фразеологизми: **Дали му прасе, а той иска и на прасето майка му Диал.** ‘употребява се, когато някой човек, вместо да прояви благодарност за нещо, което му е дадено или направено за него, нахално иска още неща’; **Доброто прасе яде всичко Шег.** ‘казва се, когато питат гост обича ли, иска ли някакво ядене, като уверение, че той не прибира, че яде всичко’; **Не ща, куме, печено прасе** 1. *Диал. Ирон.* ‘казва се на човек, комуто предлагат някакво ядене, а той от срам се отказва от него’. 2. *Ирон.* ‘употребява се за човек, който се отказва поради неудобство, срам от нещо, което видимо желае’; **Не ще манго печено прасенце Диал. Ирон.** ‘употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което всъщност желае, но не може да го постигне или да го има’; **Нямала <си>**

баба работа, та си купила прасенце ‘ употребява се, когато някой придобие, купи, заеме се с нещо, без което би могъл да мине и което му струва големи грижи и неприятности’; **Ядваш ли, куме, печено прасе <да ти опечем>** *Диал. Ирон.* ‘ употребява се, когато излишно се пита някой съгласен ли е да му се даде нещо съблазнително, хубаво, което всеки с удоволствие би взел’.

Едни от този тип фразеологизми са със структура на просто изречение (*Доброто прасе яде всичко; Не ща, куме, печено прасе; Не ще манго печено прасенце*). Към тях можем да отнесем и фразеологизми със скрита, но подразбираща се предикативност: **Умен като попово прасе; Хубав като прасе в помя.**

Други от фразеологизмите със структура на изречение са със структура на сложно съчинено изречение (*Дали му прасе, а той иска и на прасето майка му; Нямала <си> баба работа, та си купила прасенце*).

б) фразеологизми със структура на словосъчетание

Такъв фразеологизъм (от именен тип) е **Вталено прасе** *Диал.* ‘човек или животно, което не расте’.

в) фразеологизми със структура на предложно-именно съчетание: **Като прасе (дебел)** *Подигр.* ‘много (дебел)’; **Като печено прасе <захилил съм се>**. *Диал.* Много и глупаво (съм се захилил).

2.2. От гледна точка на компонентната им структура се оформят следните структурни конфигурации фразеологизми:

ПИ+СИ

Втарлено прасе. *Диал.* Човек или животно, което не расте.

Пр.+СИ (+ПИ)

Като прасе (дебел). *Подигр.* Много (дебел).

ПИ+Пр.+ПИ+СИ Умен като поповото прасе. *Диал. Ирон.* Употребява се в реплика, когато похвалят някое момче, че е умно: не е никак умен, много е глупав.

ПИ+Пр.+СИ+Пр.+СИ

Хубав като прасе в помя. *Ирон.* Много грозен и мръсен.

ПИ+СИ+Г+СИ

Доброто прасе яде всичко. *Шег.* Казва се, когато питат гост обича ли, иска ли някакво ядене, като уверение, че той не прибира, че яде всичко.

Пр.+ПИ+СИ

Тази структурна конфигурация е интересна с това, че може да бъде разширена с глаголна форма, като глаголната форма може да стои както в началото (**Захилил съм се**) като **печено прасе**. *Диал.* Много и глупаво (съм се захилил); така и в края на конфигурацията **Като попово прасе (нааяждам се)**. *Диал.* Много, до насита (се нааяждам).

Г+СИ+ПИ+СИ

Не ще, манго, печено прасенце. *Диал.* Много, до насита (се нааяждам).

Не ща, куме, печено прасе. 1. *Диал. Ирон.* Казва се на човек, комуто предлагат някакво ядене, а той от срам се отказва от него. 2. *Ирон.* Употребява се за човек, който се отказва поради неудобство, срам от нещо, което видимо желае.

Г+СИ+СИ+Сз.+Мест.+Г+СИ

Нямала баба работа, та си купила прасенце. Употребява се, когато някой придобие, купи, заеме се с нещо, без което би могъл да мине и което му струва големи грижи и неприятности; **Нямала <си> баба работа, та си купила прасенце.** Употребява се, когато някой придобие, купи, заеме се с нещо, без което би могъл да мине

и което му струва големи грижи и неприятности; **Нямала си баба белица, (купила си прасенце).** Употребява се, когато някой придобие, купи, заеме се с нещо, без което би могъл да мине и което му струва големи грижи и неприятности.

3. И фразеологизмите, образувани с помощта на тази опорна дума, може да носят по едно или по повече от едно значение. Наблюдават се следните типове взаимоотношения между външната форма и семантиката на фразеологизмите:

3.1. Едно значение се носи от един фразеологизъм:

Диал. ‘човек или животно, което не расте’

Втарлено прасе.

Подигр. ‘много (дебел)’

(Дебел) като прасе.

Ирон. ‘много грозен и мръсен’

Хубав като прасе в помя.

3.2. Едно значение се носи от три фразеологизма:

‘ употребява се, когато някой придобие, купи, заеме се с нещо, без което би могъл да мине и което му струва големи грижи и неприятности’

Нямала баба работа, та си купила прасенце. Нямала си баба работа, та си купила прасенце. Нямала си баба белица, (купила си прасенце).

4. В заключение може да се направят следните по-важни обобщения:

4.1. Общият брой на фразеологизмите, образувани с помощта на опорната дума **прасе**, е 14.

4.2. Фразеологизмите с едно общо за тях значение са три.

4.3. Носещи само по едно значение са 13 от всички 14 фразеологизма (92,9 % от всички). Носещи по две и повече значения е 1 от всичките 14 фразеологизма (7,1 % от всички).

4.4. Глаголна форма съдържат 10 от всички 14 фразеологизма (71,4 % от всички).

4.5. Фразеологизмите без участие на глаголен компонент в структурата им са 28,6 % (4 от 14).

4.6. Предикативната структура на преобладаващия брой фразеологизми е причината да съществуват фразеологизми с изреченска структура. Броят им е 10 (71,4%).

4.7. Доминантни при тази група фразеологизми са сравнителните и пословичните конструкции, които носят негативна оценка. Те изразяват безделие (**нямала баба работа, та си купила прасенце**), простота, глупавост (**умен като попово прасе**), лакомия (**доброто прасе яде всичко**), физическа пълнота и грозота (**дебел като прасе, хубав като прасе в помия**), лицемерие, престореност (**не ще манго печено прасенце**), алчност (**дали му прасе, а той иска на прасето майка му**) и др. Негативният пренос чрез образа на прасето върху човешкия образ се случва чрез метафоризация.

4.8. От изследваните тук 14 фразеологизма стилистично маркирани са 12 техни значения (85,7 %), като по 4 пъти са използвани маркерите *Диал.* и *Диал. Ирон.*, два пъти *Ирон.* и по веднъж *Шег.* и *Подигр.*

Във втората глава на труда („Изводи“), се обобщават резултатите от изследването по следния начин.

1. Анализираните в докторантския труд фразеологизми са образувани с помощта на 42 опорни думи.

1.1. Поради спецификата на тематичния кръг – названия за ‘домашни животни’, тези опорни думи принадлежат към класа на съществителните имена.

2. Фразеологизмите образуват самостоятелно и устойчиво семантично поле в българския език, в което животинските наименования се използват метафорично и оценъчно, отразявайки народното мислене и хумор. Анималистичните групи изграждат т.нар. антропоцентрична рамка, т.е. чрез животното народът „говори“ за себе си.

3. С помощта на опорните думи са образувани 1 010 фразеологизма, които обединяват лексикални, семантични и културни значения.

3.1. Няма опорна дума, с чиято помощ да не са образувани фразеологизми.

3.2. Най-много фразеологизми са образувани с помощта на опорната дума **куче** – 156. В низходящ ред следваща по продуктивност опорна дума е **кон** – 117 фразеологизма. Следват **магаре** – 94; **свиня** – 57; **котка** – 56; **кокошка** – 46; **патка** – 39; **петел** – 38; **вол** – 35; **заск**, **коза**, **крава** и **овца** – по 34; **мачка** – 21; **кобила** – 20, и др.

В етнолингвистичен план фразеологизмите с *куче* и *кон* вербализират най-силно културната символика. Смята се, че кучето е най-добрият и верен приятел на човека. Фразеологичният му образ обаче е амбивалентен, което дава висока продуктивност за създаване на фразеологизми с негово участие. Думата присъства в почти всички семантични полета – физическо състояние, емоции, социален статус, труд, морал, затова и фразеологизмите с този компонент са най-много.

Конят, също като кучето, се смята за добър приятел на човека и е едно от първите опитомени животни. Също така години наред служи вярно на хората и символизира сила, преданост, упоритост, свобода. Има силно присъствие в бита и духовността на българина, за което е показател и големият брой фразеологизми, образувани с опорната дума *кон*.

4. Най-малък брой фразеологизми са образувани с помощта на опорните думи **пръч**, **шиле**, **юнец** – по 1; **жеребец**, **квачка** и **шопар** – по 2; **биволица**, **козел**, **магарица**, **муле** и **пуяк** – по 3; **мисирка** и **пуйка** – по 4; **коч** – 5; **говедо** и **яре** – по 6; **бик** – 7.

Тези думи се употребяват с ограничена честота, тъй като се разграничават от основните думи (*кон*, *прасе*, *кокошка*, *бивол*, *магаре* и др.) по възрастови, полови и други белези. Затова и фразеологизмите, образувани с тяхна помощ, са най-малобройни.

5. Разпределението на опорните думи по образуванията с тяхна помощ фразеологизми показва, в състава на тези фразеологизми влизат от една до три опорни думи.

5.1. Хиляда и седем (86.44%) от броя на всички фразеологизми от тематичния кръг ‘домашни животни’ (873 фразеологизма от общо 1010=86,44%) са образувани с помощта само на една от опорните думи, към които тези фразеологизми се числят. Тези опорни думи са **агне**, **бивол**, **биволица**, **бик**, **вол**, **говедо**, **гъска**, **жеребец**, **заяк**, **квачка**, **кобила**, **коза**, **козел**, **кокошка**, **кон**, **коч**, **котарак**, **котка**, **крава**, **куче**, **кучка**, **магаре**, **магарица**, **мачка**, **мисирка**, **муле**, **овца**, **патка**, **петел**, **пиле**, **прасе**, **пръч**, **псе**, **пуйка**, **пуяк**, **пчела**, **свиня**, **теле**, **шопар**, **яре**.

Взаимоотношението *опорна дума ~ фразеологизъм* илюстрират фразеологизми като **Сякаш че го биволица близала**; **Клопам като квачка**; **Козел на изкуплението**; **Като че са го**

кълвали мисирките; Не ще манго печено прасенце; Дера пръч<а>; Въртя се като пчела около кошер; Умислил съм се като шопар на Коледа, и др.

Най-голям брой фразеологизми с помощта на една опорна дума са образувани с опорните думи **куче** (149 от 156), **кон** (101 от 117), **магаре** (84 от 94), **свиня** (56 от 57), **котка** (46 от 56), и др.

В състава на всички фразеологизми, образувани с помощта на конкретна опорна дума, участват само опорните думи **агне** (9 от 9), **биволица** (3 от 3), **квачка** (2 от 2), **козел** (3 от 3), **коч** (5 от 5), **мисирка** (4 от 4), **прасе** (14 от 14), **пръч** (1 от 1), **пуйка** (4 от 4), **пуяк** (3 от 3), **пчела** (9 от 9), **шопар** (2 от 2).

5.2. Сто и петнадесет от фразеологизмите (**11.3** % от броя на всички фразеологизми от тематичния кръг ‘домашни животни’) включват в структурата си по две от опорните думи, числящи се към този тематичен кръг (115 фразеологизъма от общо 1010 = 11, 39 %).

По опорни думи тези фразеологизми се разпределят както следва:

бивол (един от общо 17-те фразеологизъма, числящи се към тази опорна дума, е образуван с помощта на две опорни думи): **Вол** отиде, **Бивол** се върна.

бик (три от общо седемте фразеологизъма, числящи се към тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): **И бика** му **теле** родил; Не съм нито на **кравата** опашката, ни на **бика** рогата; Търся **юнето** под **бика**.

вол (единадесет от общо 35-те фразеологизъма, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): **Вол** отиде, **бивол** се върна; **Вол** отиде, **крáva** се

върна; Вол и кон (излезе); Вол се родило, теле кѐе умре; Воловете орат, а конете зобят; Досега щях да изпрося кон и вол; Ни във воловете, ни в телците; Теле отишъл, вол се върнал; Теле се родил, вол умрял; Тража под воло теле; Търся под вола теле.

говедо (един единствен фразеологизъм от 6-те, образувани с помощта на тази опорна дума, е образуван с помощта на две опорни думи): Ни в телци, ни в говеда.

гъска (три от общо 14-те фразеологизъма, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Влиза патка, излиза гъска; Ни пате, ни гъсе; Отишло пате, върнало се гъска.

жеребец (един единствен фразеологизъм от 2-та, образувани с помощта на тази опорна дума, е образуван с помощта на две опорни думи): Подмятам/подметна жребе под вола някому.

кобила (четири фразеологизъма от 20-те, образувани с помощта на тази опорна дума, е образувани с помощта на две опорни думи): От добра кобила жребче; Ожребили се бащините му кобили; Ожребили му се кобилите; Припкам като че (гато че) са се ожребили бащините ми кобили.

коза (три фразеологизъма от 34-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): От стара коза яре; Присмяла се козата на овцата, че ѝ видяла задника; Присмяла се козата на овцата, че лудо пасе.

кокошка (осем фразеологизъма от 46-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Давам/дам кон за кокошка; Заменям/заменя кон за кокошка; Рзаменям/разменя кон за кокошка; Сменям/сменя кон за кокошка; Кокошката още не е насадена, той пилета иска;

Кокошка пъшка, петел се тръшка; Сляпа кокошка кога прогледа, иска да се качи и на петела; Снесла кокошката, кудкудячи петела.

кон (петнадесет фразеологизма от 117-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Давам/дам кон за кокошка; Разменям/разменя кон за кокошка; Заменям/заменя кон за кокошка; Сменям/сменя кон за кокошка; Сменям/сменя кон за магаре; Давам/дам кон за магаре; Да ме ритне кован кон, а не босо магаре; Да ме ритне кон барем, не ще ме е яд, а то ме рита краставо магаре; Досега щях да изпрося кон и вол; Като псета на умрял кон; От кон, та на магаре; Продавам/продам магаре за кон някому; Слязъл от коня и се качил на магаре; Става/стане магаре за кон; Я коня, я магарето.

котка (шест фразеологизма от 56-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Като куче<то> и котка<та>; Куче и котка ще пеят заедно; Куче <то> и котка <та> ще спят заедно; Куче и котка ще пеят заедно; Нямам ни куче, ни котка; Псе и котка там бяха.

крава (девет фразеологизма от 34-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Вол отиде, крава се върна; (втренил се) като крава над мъртво теле; Зарадвам се някому като крава на мъртво теле; Ако си на шарената крава телето; Не си на шарената крава телето; Нима си на шарената крава телето; Не съм нито на кравата опашката, ни на бика рогата; От стара крава теле; От ялова крава теле изваждам.

куче (осем фразеологизма от 156-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи):

Давам слама на кучето, а кокали на мулето; И моето куче ще улови зак; Като куче<то> и котка<та>; Като кучето и мачката; Като кучета <на> умрял кон; Куче и котка ще пеят заедно; Куче <то> и котка <та> ще спят заедно; Нямам ни куче, ни котка.

кучка (два фразеологизма от 16-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи):

Кучка и мачка ще са заедно; Кучка и мачка ще се гушат.

магаре (десет фразеологизма от 94-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи):

Давам/дам кон за магаре; Да ме ритне кован кон, а не босо магаре; Да ме ритне кон барем, не ще ме е яд, а то ме рита краставо магаре; Да те ритне ат, да не те е яд, а то келяво магаре; (скачам) като магаре от конски мухи; Преварям като пуле пред магарица; Продавам/продам магаре за кон някому; Слязъл от коня и се качил на магаре; Става/стане магаре за кон; Я коня, а магарето.

магарица (само един фразеологизъм от трите, образувани с помощта на тази опорна дума, е образуван с помощта на две опорни думи): Преварям като пуле пред магарица.

мачка (четири фразеологизма от 21, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи):

Като кучето и мачката; Като кучето и мачката се гледаме; Кучка и мачка ще са заедно; Кучка и мачка ще се гушат.

муле (един фразеологизъм от трите, образувани с помощта на тази опорна дума, е образуван с помощта на две опорни думи): Давам слама на кучето, а кокали на мулето.

овца (три фразеологизма от 34-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Не си

на шарената овца шилето; Присмяла се козата на овцата, че ѝ видяла задника; Присмяла се козата на овцата, че лудо пасе.

патка (три фразеологизъма от 39-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Влиза патка, излиза гъска; Отишло пате, върнало се гъска; Ни пате, ни гъсе.

петел (четири фразеологизъма от 38-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Кокошка пъшка, петел се тръшка; (разхождам се) като петел около кокошки; Сляпа кокошка, кога прогледа, иска да се качи и на петела; Снесла кокошката, кудкуячи петела.

пиле (три фразеологизъма от 15-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Напред пиле, сетне свиня; Напред свиня, сетне пиле; (събираме се) като пилци около квачка.

псе (два фразеологизъма от 17-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Като псета на умрял кон; Псе и котка там бяха.

свиня (два фразеологизъма от 57-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Напред пиле, сетне свиня; Напред свиня, сетне пиле.

теле (шест фразеологизъма от 14-те, образувани с помощта на тази опорна дума, са образувани с помощта на две опорни думи): Зарадвам се някому като крава на мъртво теле; И бика му теле родил; Като теле под вол, чудя се; Не си на шарената крава телето; Нима си на шарената крава телето; Ни в телци, ни в говеда.

шиле (фразеологизмът, образуван с помощта на две опорни думи, е един, той е и единствен в състава на тази опорна дума): **Не си на шарената овца шилето.**

юнец (фразеологизмът, образуван с помощта на две опорни думи, е един, той е и единствен в състава на тази опорна дума): **Търся юнето под бика.**

яре (един фразеологизъм от 6-те, образувани с помощта на тази опорна дума, е образуван с помощта на две опорни думи): **От стара коза яре.**

Разновидност на фразеологизмите, образувани с помощта на две опорни думи, са тези, в които се редуват опорна дума и нейна граматическа словоформа: **Говедо с говедо; Говедото му с говедо; Дали му прасе, а той иска и на прасето майка му.** Подобен тип фразеологично строене цели усилване на експресията, което е много характерна особеност на народната фразеология.

Забелязан е един случай, при който опорната дума е дублирана: **Яла гъска лед и пила гъска вода.** Това е форма на устен синтактичен паралелизъм, като се изразява идеята за повтарящо се действие, което обаче не дава резултат - двукратно се назовава субекта. В народната реч такъв тип повторение често изразява насмешка, като придава изразителност и музикалност на изказа.

Опорните думи, влизащи в състава на образуваните с по две опорни думи фразеологизми, са следните: **бивол, бик, вол, говедо, гъска, жребец, заек, квачка, кобила, коза, кокошка, кон, котка, крава, куче, магаре, магарица, мачка, муле, овца, патка, петел, пиле, пуле, псе, свиня, теле, шиле, юнец, яре.**

Тези опорни думи са **30** на брой. С тяхна помощ, както и с участието на техни граматични словоформи (**биволите** < **бивол** и др.) и умалителни (**гъсе** < **гъска**; **жеребе** < **жеребец**, и др.) са образувани 115 фразеологизма с по две опорни думи. В състава на тези фразеологизми с по две опорни думи влизат и форми на прилагателни имена, образувани от опорна дума съществително име (**конски**, -а, -о; -и < **кон**; **кочи** < **коч**; **овчи**, -а, -е; -и < **овца**; **магарешки**, -а, -о; -и < **магаре**, и др.), както и глаголни форми с коренна дума опорна дума съществително име (**ожребила**, - о, -и < **жеребе** < **жеребец**). В последния случай глаголните форми са нелични.

5.3. Фразеологизмите, образувани с помощта на **три опорни думи**, са само **три** на брой: **Котката** и **котарака** са две **мачки**. Те представляват **0,3 %** от общия брой на фразеологизмите, образувани от тематичния кръг с опорни думи ‘домашни животни’ (3 фразеологизма от общо 1010 = 0,3 %).

На практика фразеологизмът е един, реализиран с помощта на два свои словоредни варианта. Поотделно всеки от тях се отнася към определена опорна дума – **котарак**, **котка** и **мачка**.

6. Налице е висока синтактична устойчивост и ограничена вариантност (лексикална, диалектна, морфологична).

7. Най-продуктивни компонентни структурни модели в семантичния кръг ‘домашни животни’ са:

Г+Пр+СИ+Пр+СИ: Въртя се като гъска в мъгла; Оставам/остана като гъска на лед; Гледам като коте на суджук; Лежа като котарак на припек; (Бия) като котка о дирек (някого); Влизам/вляза като котка с чувал; Наредих се като куче в кола; Дърпам се като магаре на мост; Запъвам се/запъна се като магаре на лед; Въртя се като пате в мъгла; Въртя се като патка в мъгла; (Гледаме се) като петли

на бунище; Забърквам се/забъркам се като петел в кълчища; Забърквам се/забъркам се като пиле в кълчища; Заплитам се/заплета се като пиле в кочина; Забърквам се/забъркам се като псе в сливи; Смайвам се/смая се като псе в сливи; Борихме се като свиня с тиква; Лепвам се/лепна се като свиня за суроватка.

Г+Пр.+ПИ+СИ (+Мест.): Вкарвам/вкарам в кози рог (някого); Въвирам/въвра в кози рог (някого); Навирам/навра в кози рог (някого); Навкарвам/навкарам в кози рог (някого); Натиквам/натикам в кози рог (някого); Натъпквам/натъпча в кози рог (някого); Въртя се като улава кокошка; Въртя се като пияна кокошка; Свил съм се като кокоши задник; Ставам/стана като писана кокошка; Да те видя на дървен кон; Да те видя на бял кон; Не ще остана без куча грижа; Прокопсал съм като бясно куче.

ПИ+СИ: Биволско око; Манда бивол; Божо говедце; Вързан заек; Гърмян заек; Орташка кобила; Божа кравичка; Дойна крава; Кучи син; Наше куче; Белязано магаре; Буридановото магаре; Белязана овца; Заблудена овца; Вечерно пиле; Домашно пиле.

Пр+СИ+Пр+СИ (+Г): Като бивол в железница (гледам); Като бивол в трици (пуля се); Като коза в календар (гледам); Като коза на лед, (ходя); Като коза на брада, (приляга ми); Като крава в железница (гледам); Като крава в параклис (гледам); Като на куче в каруца; Като куче на Заговезни; Като теле пред (в) железница, гледам (стоя); Като теле пред иконостас (гледам, стоя).

Г+СИ+Пр+СИ: Давам/дам кон за кокошка; Разменям/разменя кон за кокошка; Сменям/сменя кон за кокошка; Заменям/заменя кон за кокошка; Настъпвам/настъпя опашката на котката; Раздирам/раздера котката на прага; Давам/дам кон за магаре; Мия главата на магарето; Изваждам (си)/извадя (си) магаренцето от калта; Опъвам се/опъна се като магаре на лед.

8. Синонимия

Освен синонимията, която се наблюдава между значения на фразеологизмите в рамките на една опорна дума, такава се среща и между значенията на фразеологизми, принадлежащи към различни опорни думи. Например:

‘бавен, муден съм’

БИВОЛА НА КАВАЛ ЩЕ ЗАСВИРИ. За много бавен човек, който мъчно схваща или много бавно върши нещо.

КАТО ПРЕБИТО КУЧЕ, влача се (влека се, ходя и под.). Едвам, с последни сили, изнемощяло (се влача).

МЪРДАМ КАТО НА УМРЯЛО КУЧЕ ОПАШКАТА. *Диал.* Извънредно бавен, муден или мързелив, ленив съм.

‘не съм добре – физически и здравословно’

ИЗПУСНАЛ СЪМ КОНЯ В РЕКАТА. *Диал.* В много лошо положение съм, загазил съм много, съвсем съм закъсал.

КУЧЕ МЕ ВЛАЧИ. *Диал.* Не ме бива никак, западнал съм, осиромашал съм.

ПРОКОПСАЛ СЪМ КАТО БЯСНО КУЧЕ. *Диал. Ирон.* Много съм зле, в много лошо положение съм.

‘върша неразумни или безсмислени неща’

ДАВАМ СЛАМА НА КУЧЕТО, А КОКАЛИ НА МУЛЕТО. *Подигр.* Върша неразумни, глупави действия.

СЕДЯ КАТО КВАЧКА НА МЪТЕЦИ *Диал.* Безсмислено си губя времето за нещо, пиляя си напразно времето.

9. На фразеологизмите, принадлежащи към различни опорни думи, не са чужди и антонимните взаимоотношения, в които те встъпват със значенията, които носят. Ако две животни олицетворяват противоположни черти, фразеологизмите, които са

образувани с опорните думи за тяхното назоваване, образуват с тях естествени антонимни двойки. Например:

‘който се отличава с хитрост и опит’ ~ ‘който е неопитен’

ГЪРМЯН ЗАЕК. Хитър, опитен човек, понеже е понесъл всякакви беди, премеждения. ~ **ОЩЕ ЯЗДЯ ТОЯГАТА НА КОН.** *Диал.* Млад и неопитен съм в живота.

‘крещя и много говоря’ ~ ‘не говоря, мълча’

ЗИНАЛ СЪМ КАТО НЕДОКЛАН ВОЛ. *Диал.* Много крещя, викам. ~ **ВОЛА МИ ЕЗИКА ИЗПАСЪЛ.** *Диал. Ирон.* Не проговарям нищо, мълча.

10. Над 60% от фразеологизмите съдържат глагол, което ги прави предикативни и близки до изречение. Много от компонентните конфигурации показват висока морфологична устойчивост, т.е. промяната в отделен компонент не променя значението.

11. Повечето фразеологизми са моносемантични, защото в народното мислене образът на всяко животно има една устойчива черта, която определя значението на цялата фразеологична единица.

12. В стилистично-прагматичния пласт е водещ емоционално-оценъчният аспект, по-често ироничен и негативен, който притежава богата експресивност и етнокултурна дълбочина. Основната семантична посока е антропоморфна.

13. Типологията на фразеологизмите разкрива доминиращи тематични ядра, които могат да бъдат както положителни, така и отрицателни. Такива са **кротък като агне; инат като магаре; хитър като котка; страхлив като заек; работя като вол; въртя се като пияна кокошка;** и др.

Сред фразеологизмите с опорна дума за домашно животно се открояват с висока продуктивност тези, които са оценъчни, но

по-често в отрицателна посока: **живее като прасе; гледа като теле в железница; като мокър петел;** и др.

Фразеологизмите, които имат положителна емоционално-оценъчна функция, са по-рядко срещани – **верен като куче; работи като вол; от стара кокошка яйце** и др.

14. Вариантността обикновено отразява конкуренция между диалектна и книжовна дума (**мачка - котка; мисирка – пуйка** и др.).

15. Наблюдава се експресивност, постигната чрез алитерация. При тези фразеологизми в повечето случаи се наблюдава ироничен или шеговит оттенък, което съвпада с общия характер на анималистичните изрази: **виждам бял бивол по пладне; вол отиде, бивол се върна; вол отиде, крава се върна; говедо с говедо; влиза патка, излиза гъска; кокошка пъшка, петел се тръшка;** и др.

16. Преобладаващата част от значенията на фразеологизмите са маркирани със стилистични квалификатори. Изследването установи употреба на следните 15 стилистични маркера: *Библ.* – библейско; *Вулг.* – вулгарно; *Груб.* – грубиянско; *Диал.* – диалектно; *Жарг.* – жаргонно; *Ирон.* – иронично; *Книж.* – книжно; *Неодобр.* – неодобрително; *Оскърб.* – оскърбително; *Ост.* – остаряло; *Подигр.* – подигравателно; *Пренебр.* – пренебрежително; *Публиц.* – публицистично; *Разг.* – разговорно; *Шег.* – шеговито.

Най-често е използван стилистичният маркер *Диал.* – 300 пъти, следван от комбинацията *Диал. Ирон.* – 131 пъти, и маркерът *Ирон.* – 84 пъти.

Водещият по честота на употреба стилистичен маркер *диал.* е логично да заеме челно място, защото назад във времето фразеологизмите са се създавали в условията на диалектна и

разговорна реч. Затова тези диалектни и иронични маркери са свидетелство за народния произход на повечето фразеологизми, които по тази причина носят и фолклорна енергия. Други фразеологизми имат библейски произход или са създадени или адаптирани към книжовния изказ от български писатели.

Названията на домашни животни, с чиято помощ са образувани разгледаните в дисертационния труд фразеологизми, са съществена част от традиционния поминък и ежедневието на българина, което обяснява факта защо народът ни ги включва в речта си, в метафорите, пословиците и поговорките, а също и във фразеологизмите. Това, от една страна, е свидетелство за творческия гений на българина, а от друга – за лексикалното постоянство, семантичната многопластовост и културна дълбочина на езика ни.

В **Приложението** по азбучен ред се представят всички опорни думи с фразеологизмите, образувани с тяхна помощ. Част от фразеологизмите са придружени от стилистични квалификатори, поставени от авторите на речниците, от които са извлечени.

Библиографията включва 149 заглавия.

Представеното изследване върху фразеологичните единици от тематичния кръг „домашни животни“ очертава тяхното място като важен и устойчив пласт в българската фразеология. Анализът на 1 010 фразеологизма, образувани с помощта на 42 опорни думи, доказва, че анималистичните названия функционират като силно експресивни и културно натоварени езикови маркери, чрез които в народната реч се изразяват оценъчност, емоции, поведенчески характеристики и социални представи.

Разгърнатият анализ доказва, че фразеологизмите от този тематичен кръг не само са значителен по обем езиков материал, но и представляват ценен културно-исторически ресурс, съхраняващ народната мъдрост, хумор и битова философия. Установената структурна и семантична устойчивост, както и богатата синонимия и антонимия, свидетелстват за силната интеграция на тези езикови единици в националната лингвистична картина на света.

С направените обобщения и систематизация настоящият труд допринася за по-задълбоченото познание върху българската фразеология, като предлага цялостен модел за изследване на тематично обединени фразеологични групи, който може да бъде прилаган и за други семантични области в езика.

Трудът може да послужи за основа на бъдещи изследвания в сравнителен план.